

El primer procés contra Catalunya

Repressió i resistència després
del 6 d'octubre de 1934

Pere Bosch i Cuenca

E Eumo
Editorial

ÍNDIX

1 La trista caravana	7
2 El laberint del general	14
3 L'exaltació patriòtica	21
4 La claveguera de Dencàs	28
5 La Generalitat saquejada	34
6 L'indult del cap dels Mossos	41
7 L'ocupació del Parlament	48
8 La invenció de la «revolta separatista»	55
9 Un delictes de «rebel·lió militar»	61
10 El futur de Catalunya	67
11 La repressió descontrolada	75
12 La presó flotant	81
13 Una solidaritat sense límits	87
14 La venjança de don Manuel	93
15 El purgatori de les esquerres	100
16 La depuració municipal	107
17 «Un castellà que ha comprès Catalunya»	114
18 De l'home al símbol	120
19 Un tribunal polititzat	126
20 A la presó de Madrid	132
21 Un judici mediàtic	137
22 La temuda sentència	144
23 La melangia des de la presó	150
24 «Catalunya serà espanyola o no serà»	156

25 La ira dels propietaris	162
26 L'aliança de les esquerres	168
27 El veredicte del poble	174
28 La restitució dels ajuntaments	180
29 Un clam per l'amnistia	186
30 L'alliberament dels presos	191
31 Una suspensió inconstitucional	197
32 El retorn triomfal	204
Fonts i bibliografia	211

8

LA INVENCIÓN DE LA «REVOLTA SEPARATISTA»

A les deu de la nit del 6 d'octubre, poca estona després de l'al·locució de Lluís Companys en la qual proclama «l'Estat català dins la República federal espanyola», el president del Consell de Ministres, Alejandro Lerroux, s'adreça als espanyols a través de la ràdio. Es tracta del primer missatge institucional del Govern espanyol, la primera resposta argumental a la revolta del Govern de la Generalitat i els fets que s'estan produint a d'altres zones de l'Estat. En l'al·locució, que es reproduirà l'endemà a bona part dels mitjans escrits, el cap de l'executiu malda per transmetre una imatge optimista de la situació i remarca que el moviment queda circumscrit, en aquells moments, a Catalunya i Astúries, on vaticina que l'endemà mateix quedarà restablerta la normalitat. A banda d'aquestes previsions, que no es compliran ni de bon tros, Alejandro Lerroux comença a esbossar la versió oficial dels fets i descriu com a «antipatriòtica» la posició del Govern de Catalunya».

El president del Consell de Ministres també apel·la al sentiment patriòtic de la gent per intentar evitar que la revolta s'estengui: «Todos los españoles sentirán en el rostro el sonrojo de la locura que han cometido unos cuantos. El Gobierno les pide que no den asilo en su corazón a ningún sentimiento de odio contra pueblo alguno de nuestra Patria». Lerroux, que s'ha fet polític a les redaccions dels diaris, sap construir un discurs en què combina l'energia, la denúncia i l'apel·lació al patriotisme com a instrument de cohesió. El cap de l'executiu construeix un missatge contundent i, en el cas de Catalunya, es mostra convençut que «el patriotismo [...] sabrá imponerse allí mismo a la locura separatista y sabrá conservar las libertades que le ha reco-

nocido la República bajo un gobierno que sea leal a la Constitución». En aquells moments, Lerroix és coneixedor que la proclama de Companys fa referència a «l'Estat català de la República federal espanyola»; i que ha expressat la voluntat d'«edificar una República federal lliure i magnífica». Les motivacions d'aquells que s'han afegit o han combatut la revolta són, certament, molt més complexes d'allò que es pot condensar en una proclama, per molt que aquesta hagi estat consensuada pel Govern; però el Govern espanyol no té dubtes a qualificar-la de «locura separatista».

La qualificació d'un moviment sorgit a Catalunya com a «separatista» no és excessivament original. Ja des de mitjans del segle XIX, quan la premsa comença a erigir-se en un element d'opinió de primer ordre, el concepte hi apareix de forma recurrent, vinculat a qualsevol moviment sorgit a Catalunya, siguin els aldarulls populars o la defensa del proteccionisme comercial. Però és des de finals d'aquell segle, amb una Espanya consternada per la pèrdua de les darreres colònies i incapaç d'entendre el desenvolupament del catalanisme, quan començarà a veure's el fantasma del separatisme en cada lleu expressió. El 1897, per donar-ne exemple, quan el catalanisme tot just comença a articular-se a partir de la Unió Catalanista, el diari *El Globo* apuntava com els principals problemes d'Espanya «La guerra de Cuba y la de Filipinas; la que, por lo visto, no tardará en estallar en la Península; el hambre en Andalucía; el separatismo en Cataluña; el socialismo en Bilbao; la ignorancia, el fanatismo y la miseria en todas partes [...]». I, tres anys després, en una editorial publicada a *La Correspondencia Militar*, hom afirmava que «los que han estado en Cuba; los que han seguido con atención la marcha de los acontecimientos que precedieron al alzamiento de Yara y al grito do Baire; los que no han olvidado aquellas reuniones separatistas en las que se insultaba soezmente a la madre Patria en medio de la impunidad más escandalosa que puede concebirse; los que vieron todo esto en la Gran Antilla y ahora ven lo que ocurre en Cataluña, encuentran entre ambas tendencias parecidos tan semejantes, que no parece más sino que la mala semilla ha arraigado en el corazón de España par a provocar en nuestro pobre país

nuevos conflictos y catástrofes nuevas». Malgrat la fixació per etiquetar com a separatista qualsevol expressió de la diferència, les similituds no existeixen i el moviment catalanista difereix molt dels corrents que han operat a Cuba i és, en aquells moments, en moviment clarament minoritari.

Els exemples són múltiples i només cal resseguir els debats al Congrés per adonar-se que la terminologia és utilitzada des de qualsevol racó de l'hemicicle; i, indistintament, des dels escons blaus o vermells. El 9 de febrer de 1900, en un debat al Congrés, el diputat conservador Romero Robledo afirmava les Bases de Manresa, però es tranquil·litava afirmant que «mientras no traspase la región de las ideas, con llamarlo maldito (separatismo) basta». Si les Bases de Manresa van despertar el fantasma del separatisme, també va fer-ho la pastoral del bisbe Morgades, que provocarà un virulent debat al Congrés i un espai permanent a bona part dels diaris de Madrid. Des del diari *El País*, per exemple, hom denuncia que «siendo católicos somos también españoles y el patriotismo se nos rebela ante esos y otros atentados, porque vamos viendo la trama jesuítico separatista dirigida por Roma». A partir del 1918, el separatisme es converteix en una amenaça directament vinculada a la presentació dels diferents projectes estatutaris. Poques hores després que Josep Puig i Cadafalch lliuri el document de bases presentat per la Mancomunitat, alguns socis de la Unión Mercantil de Madrid ja recullen signatures de suport a un manifest en què es reclamava la formació d'una llista negra amb «todos los industriales y comerciantes catalanes defensores y patrocinadores de la campaña separatista con que se amenaza al resto de las regiones españolas, comprometiéndose a no volverlos a hacer pedidos de ninguna especie».

En alguns casos, la lluita contra el separatisme constituirà un element cohesionador de la societat espanyola, que intenta evitar el contagi d'alguns moviments sorgits a Catalunya. Resulta irrellevant, des d'aquesta perspectiva, que el caràcter d'allò que es vol combatre tingui una intencionalitat independentista. El que és important és la predisposició espanyola a acceptar aquesta mena de discursos. Per donar-ne exemple, podem citar l'exemple de la Setmana Tràgica del 1909, quan el

Govern conservador fins i tot deixa que circuli lliurement aquesta falsa teoria, conscient que d'aquesta forma evitarà l'expansió de la revol·ta a la resta de l'Estat. A les seves memòries, qui havia estat ministre de la Governació, Juan de la Cierva, reconeixia que la revol·ta no tenia cap motivació independentista, però assegurava que «un secreto instinto me hacía confiar en que la duda siquiera en el resto de España de que el movimiento fuera separatista bastaría para que el patriotismo se impusiera a todas las demás aspiraciones y pasiones».

A partir del 14 d'abril de 1931, el fantasma del «separatisme» torna a emergir amb insistència; lògicament, lligat a les reivindicacions autonomistes. Primerament, a partir de la proclama frustrada de Francesc Macià. I, més endavant, arran del debat estatutari. La premsa conservadora, des de l'ABC fins a *El Debate*, alimenta constantment aquesta teoria i es converteix en un factor de primer ordre per entendre les mobilitzacions que s'organitzen arreu de l'Estat l'agost del 1932. En tot cas, una de les capçaleres abanderades en la lluita contra l'Estatut és *El Imparcial*, que establirà una comparació esfereïdora a pàgina sencera: «Antes que el Estatuto la guerra civil». De fet, entre les preocupacions que assenyala l'editorial del diari ABC el mateix dia en què es conforma en govern de coalició entre la CEDA i els radicals, el 4 d'octubre de 1934, hi ha «el orden público y el separatismo».

L'episodi del 1934 carregarà d'arguments a aquells que han presentat el projecte autonòmic com l'avantsala del separatisme. Però alguns opinadors fins i tot es remuntaran als mateixos inicis del catalanisme. Tal com resumirà el corresponçal del diari *El Debate*, Enrique de Angulo, en «la noche del 6 al 7 de octubre, culminó trágicamente la obra de cuarenta años de predicamento catalanista». La teoria d'una revol·ta separatista qualla ràpidament entre la premsa conservadora des del mateix moment en què es dona a conèixer la revol·ta. L'endemà mateix, el diari ABC obre la seva edició amb un enorme «¡Viva España!»; i, en l'escrit que l'acompanya, enllaça els orígens de la conxorxa separatista amb els seus propis averanys: «el separatismo catalán, agazapado y felino, balbuciendo equívocos desde la presidencia de la Generalidad, procurando engañar al Gobierno para ir ganando días y horas, espe-

raba con infame ansiedad el estallido de la huelga general revolucionaria y el éxito victorioso de la sublevación en Vizcaya, en Guipúzcoa y en Asturias». Pel diari, doncs, aquella revolta confirma tots els seus presagis: «el veneno estaba allí y en los españoles traidores que entregaron Cataluña a los separatistas. Todo estaba previsto por nosotros. Desgraciadamente, hemos acertado». La teoria es desenvolupa amb molta més profunditat dos dies després, en una editorial en la qual es proclama que «Cataluña es España» i el que s'aventura a vaticinar l'escenari d'una guerra civil: «No había ningún español, ciertamente, que no creyera, si alguna vez Cataluña se declaraba independiente, en la reconquista con una guerra civil que durara semanas o meses». Després de la revolta, les capçaleres conservadores, des d'*El Siglo Futuro* fins a *La Nación*, parlen directament de la «traïció separatista»; un concepte que, en alguns casos, és utilitzat com a avanttítol per ressenyar qualsevol informació vinculada a la revolta.

Durant el judici contra el Govern de la Generalitat, les referències al separatisme inundaran les capçaleres de dretes. Des del diari *La Época*, proper a la CEDA, hom encapçalarà totes les informacions d'aquells dies amb un avanttítol en què es recorda «la traición separatista». I, al mateix temps, s'esforçaran per posar de manifest la «dirección equivocada» que, al seu entendre, pren el judici des del primer moment: «Vemos a las defensas limitarse a dar a sus patrocinados la oportunidad del auto-elogio [...]. Pudo, no solo eximirles de responsabilidad penal, sino hasta transformarlos en mártires de su deber. Pudo servir también para que, en vez de ser tachados de antiespañoles, de separatistas, fueran elogiados como mantenedores de las esencias federalistas de la actual Constitución española».

En tot cas, malgrat els esforços de la premsa conservadora per convertir la revolta de la Generalitat en una «traición separatista», els fets posaran en evidència aquesta teoria. El manifest llegit per Companys la nit del 6 d'octubre no representa, tot i els desitjos del sector encapçalat per Josep Dencàs, una proclama rupturista, sinó més aviat un intent de recuperar la via federalista, que hom considera consubstancial amb el sistema republicà i que ha estat avortada per l'accés de la CEDA

antiautonomista en el Govern de l'Estat. Ell mateix, durant l'interrogatori al qual serà sotmès davant el Tribunal de garanties, delimitarà clarament la frontera entre el nacionalisme i el separatisme: «Nacionalisme exaltat no és separatisme. És tot el contrari. Una afirmació d'unitat de la nació dins de l'Estat». I, en el seu informe final, el mateix fiscal de la República afirmarà implícitament que no s'estava proclamant la independència de Catalunya, sinó més aviat forçant el model polític; un objectiu que, en tot cas, no podria fer-se de forma unilateral des de la Generalitat, sinó que necessitava el concurs de tot l'Estat.

Només cal llegir la sentència emesa pel Tribunal de Garanties contra el Govern de la Generalitat per adonar-se que el mòbil separatista no apareix enlloc, ni explícitament ni implícita. En el document, de fet, s'entra de ple en el debat del federalisme i es remarca que la Generalitat havia intentat imposar aquest model (i no la independència) a través de la violència, tot i que les Corts havien «desechado [...] la propuesta del proyecto en el que se definía a Cataluña como estado autónomo dentro de la República española». Malgrat tot, alguns diaris van seguir sostenint que el 6 d'octubre s'havia consumat una «traición separatista». El mateix dia que es va donar a conèixer la notícia, el diari *La Libertad* recordava que «desde el día 6 de octubre por la noche hasta la mañana del 28 de Mayo —hace siete días— pudo tolerarse, aun sabiendo que la mala fe inspiraba el juicio, que al hablar de la causa seguida contra el ex presidente de la Generalidad de Cataluña D. Luis Companys y sus ex consejeros, se la llamara “la traición separatista”. Después de los informes de las horas primeras cabía el equivoco, podía hallar amparo la duda en algunas gentes ingenua. Mas luego de haber acusado a estos hombres el fiscal de la República, en representación del Gobierno, sin haber aludido, ni de cerca ni de lejos, a sentido alguno de separatismo en los sucesos de la noche del 6 de octubre, hacerlo —como lo hace anoche “La Época”— es mentir a sabiendas. Es más aún: es una infamia contra hombres indefensos, que el error en que incurrieran van a pagarlo cumpliendo un encarcelamiento de cadena perpetua». Malgrat les evidències, encara avui se segueix mantenint la invenció de la «revolta separatista».

9 UN DELICTE DE «REBEL·LIÓ MILITAR»

El 13 d'octubre de 1934, set dies després de la revolta, el Govern d'Alejandro Lerroux presenta una querrella contra el de la Generalitat. Es tracta d'un document transcendental. Després d'un debat inicial sobre el tribunal competent, en aquell precís instant s'atura el procediment militar que s'ha seguit fins aleshores i s'inicia el procés civil que conduirà Lluís Companys i tots els consellers, alguns mesos després, davant el Tribunal de Garanties Constitucionals. La notícia també representa un alleujament per als processats; sobretot, per la incertesa que representa la via militar i les notícies que arriben des del castell de Montjuïc, on comencen a celebrar-se els primers consells de guerra contra els militars implicats en la revolta i es dicten les primeres sentències de mort.

El document és extremadament breu i poc fonamentat. De fet, recull un resum dels esdeveniments, amb dos punts essencials. D'una banda, l'al·locució llegida per Companys, «en el que se proclamaba el Estado Federal de la República Española» i es convidava a «establecer en Cataluña el Gobierno provisional de la República». L'altre punt important se centra en la idea que, una vegada declarat l'estat de guerra, les forces enviades per ocupar la Generalitat i l'Ajuntament havien estat «hostilizadas por los mozos de escuadra y otras gentes armadas que cumplían así las órdenes recibidas del Gobierno regional». A l'hora de tipificar els fets, en la querrella es remarca que aquests tenen «los caracteres de un delito de rebelión, definido en el número 4 del artículo 238 del Código Penal común, delito que se convirtió, al ser hostilizadas las fuerzas del Ejército, en un delito de rebelión

militar, comprendido en el artículo 237 del Código de Justicia Militar, circunstancia cuarta».

L'escrit ens descobreix, per primera vegada, l'estratègia que es seguirà contra el Govern de la Generalitat; i, al mateix temps, alguns detalls interessants. El Govern de Lerroux decideix aplicar-los el Codi de Justícia Militar; un text, tot sigui dit, que encara es manté intacte de l'època de la Monarquia. En concret, hom opta per l'article 237, que tipifica el delictes de rebel·lió militar a aquelles persones que «s'alcin en armes contra la Constitució de l'Estat, contra el Rei, els Cossos Colegisladors o el Govern legítim». Els participants en la revolta no encaixen en les tres primeres circumstàncies previstes, que inclouen els revoltats manats o auxiliats per forces de l'Exèrcit o els que formin part d'una partida organitzada militarment. Per tant, es recorre al quart supòsit, en el qual s'inclou aquells que «hostilitzin les forces de l'Exèrcit abans o després d'haver-se declarat l'estat de guerra». De fet, aquest constituirà un dels punts centrals de les declaracions de Companys i la resta d'acusats. Tots ells manifestaran, sense matisos, que desconeixien la declaració de l'estat de guerra, perquè no s'havia dut a terme cap requeriment ni notificació per part de l'autoritat militar. I, al mateix temps, presentaran l'actuació de les forces armades de la Generalitat com una reacció defensiva davant un atac militar del qual en desconeixien l'autoritat. L'argumentari seria, avui dia, difícilment creïble; però en un moment de precarietat de les comunicacions i amb un recurs habitual de l'Exèrcit espanyol als cops d'estat, no resultava gens inversemblant arribar a imaginar-se aquell escenari.

La querella genera un interrogant inquietant. El Codi de Justícia Militar estableix, en l'apartat primer de l'article 238, que «el cap de la rebel·lió» serà castigat amb la pena de mort. Es tracta, doncs, d'una opció perfectament possible i que, de fet, s'ha aplicat pocs mesos enrere en el cas del general José Sanjurjo, malgrat que posteriorment ha estat indultat i expulsat del país. Ni la documentació interna del Govern, ni tampoc les declaracions expressades a través de la premsa ens permeten seguir amb detall el debat que va produir-se al voltant d'aquesta qüestió. Però és evident que el Govern té la possibilitat de demanar la pena

capital per a Lluís Companys si és capaç de demostrar que ha actuat com a cap de la revolta; un extrem que no sembla massa complicat si tenim en compte el seu càrrec i la declaració que ha dut a terme l'endemà mateix, davant les autoritats militars. El president no només ha assumit «la plena responsabilitat del discurs pronunciat en català des del balcó de la Generalitat»; sinó que, quan el fiscal li ha preguntat «si es considera cap director del moviment», ha contestat, sense dubtar-ho: «Crec que és bastant evident i que no podia ser d'una altra manera».

Però, malgrat les pressions d'alguns mitjans i partits, el Govern de Lerroux opta per no assenyalar Companys com a cap de la revolta; molt probablement, amb la idea de no generar un nou cas Pérez Farràs. El judici contra el cap dels Mossos s'ha celebrat justament el dia anterior i, només de donar-se a conèixer la sentència, els despatxos del Govern han estat literalment inundats de milers de telegrams. El Govern espanyol, contràriament, opta per una pena de trenta anys d'acord amb el punt 2 de l'article 248, el qual inclou «aquells que s'adhereixin a la rebel·lió en qualsevol forma que l'executin i els que valent-se del servei oficial que duen a terme, propaguin notícies o executin actes que puguin contribuir a afavorir-la». Per tal de delimitar el nivell de responsabilitat, el fiscal recorre a l'article 14 del Codi Penal comú, en el qual es considerava com a autors d'un delictes «els que formessin part directa en l'execució del fet». En la part final es remarca que Lluís Companys va assumir «activitats directives o de cap» a través de la lectura de la proclama i del requeriment al capità general «per tal que es posés a les seves ordres amb les forces que manava»; però, immediatament, es puntualitza que va haver-hi «altres persones diferents de les incloses a la causa que van executar actes característics de direcció i comandament».

Un altre tema de debat és si la qüestió s'ha de dirimir a través de la jurisdicció militar. El 16 de novembre, l'endemà de l'accidentada reincorporació dels diputats d'esquerres al Congrés, el ple del Tribunal de Garanties debat sobre la qüestió de la competència i, al mateix temps, l'admissió a tràmit de la querella. El debat se centra en la primera qüestió, malgrat que les posicions de les defenses i l'acusació són, en aquest sentit, coincidents. Les discrepàncies provenen, en aquest

cas, de tres vocals del Tribunal, tots tres amb un perfil reaccionari, que defensen la competència de la jurisdicció militar per entendre que es tracta d'un delictes de «rebel·lió militar». Un dels qui s'hi oposa, Martínez Sabater, acabarà manifestant que «él, que no está conforme con la Constitución, como miembro del Tribunal de Garantías tenía que velar por su cumplimiento».

Una vegada finalitzades les diligències prèvies, amb l'aportació de les proves i els testimonis sol·licitats per les parts, s'inicia la formulació de les conclusions provisionals. El 4 d'abril, el fiscal de la República, en representació del Govern, presenta el seu escrit. En el document s'argumenta que el president i els consellers «van quedar molestos perquè en formar part del nou Govern de la República van entrar elements pertanyents al partit nacional anomenat CEDA contra els desitjos i indicacions que els processats havien fet arribar a qui tenia plenitud de facultats constitucionals per donar sortida a la crisi». Hom reconeix obertament, doncs, que el mòbil principal de la revolta no ha estat «separatista», tal com proclama bona part de la premsa conservadora de l'Estat, sinó que més aviat apunta en una direcció contrària: allò que va moure el Govern de la Generalitat va ser la voluntat d'incidir en la configuració en el Govern de l'Estat tot impeding l'entrada de la CEDA. Tot i això, a l'hora de definir el rebuig a la CEDA no s'entra a fons en els motius. Es posa èmfasi en la idea que no s'adequava «als desitjos i indicacions» dels processats i no pas en el fet que era obertament antirepublicà i antiautonomista. El principal motiu, doncs, havia estat aquest «disgust» que, al mateix temps, havia estat «estimulat» per les «notícies que alguns caps de grups polítics nacionals havien [...] trencat tota relació amb les institucions del règim i que en algunes províncies de la República s'havia declarat la vaga general».

El fiscal interpreta que la vaga general ha estat declarada per «obriers pertanyents als partits polítics representats en el Govern regional» i ha estat «estimulada, recolzada i estesa per elements del Sometent, escamots i Estat Català». La responsabilitat de la Generalitat no és directa, sinó que se circumscriuen al fet que «no es van fer les gestions ni es van prendre les mesures convenientes per impedir-la o resoldre-la».

Però no n'hi ha prou amb la passivitat, sinó també en la desobediència. El fiscal recorda que el ministre de la Governació havia requerit el conseller Dencàs «per tal que apliqués a Catalunya les mesures que el Govern de la República adoptava per a tota Espanya», especialment en allò que feia referència a la protecció dels centres de comunicació; però que el conseller li havia contestat que «responia de tot a Catalunya». En contraposició a aquesta actitud i per tal d'aprofundir en la idea de l'alçament, el fiscal reproduïa íntegrament la proclama que havia fet Lluís Companys des del balcó del Palau de la Generalitat en presència «de tots els consellers firmants» i davant un «públic nombros», entre el qual hi havia algunes persones «armades amb rifles».

A més a més del discurs de Companys, l'escrit també fa referència a l'al·locució de Ventura Gassol, en la qual es bateja el president de la Generalitat com a «digne successor de l'insigne i immortal Francesc Macià i el continuador d'aquella història de gestes glorioses i de sacrificis exemplars». I, allò que resulta més transcendental per a l'acusació, demana a la gent que s'ha aplegat a la plaça de la República que es dispersi per Barcelona i Catalunya «per portar la bona nova de la proclamació de l'Estat català», amb l'objectiu de «donar suport a les forces del Govern de Catalunya [...] per imposar l'ordre». El conseller de Cultura també els havia encoratjat a «defensar amb paraules i fets les llibertats contra qualsevol agressió, costi el que costi i vingui d'on vingui». En allò que fa referència a la logística, el fiscal remarcava que s'havia fet una convocatòria «a través de fulles impreses i avisos per ràdio»; i, al mateix temps, destacava que el micròfon que havien utilitzat Companys i Ventura Gassol havia estat instal·lat per Ràdio Barcelona, una emissora «que havia estat requisada pel Govern regional el dia anterior, fent arribar un equip amplificador a la Generalitat i un altre a la conselleria de Governació». El document també recorda el requeriment de Lluís Companys al capità general de Catalunya, Domènec Batet, per tal que «amb totes les seves forces es posés a les seves ordres per haver proclamat l'Estat català de la República federal espanyola»; una demanada que va fer-se per via telefònica i per escrit. I relaciona les persones mortes i els desperfectes provocats. I refereix

el moment de la detenció de Companys i la resta de consellers, poc després que hagués estat hissada la bandera blanca.

A partir d'aquest esforç argumental, el fiscal arriba a la conclusió que els actes dels acusats constitueixen un delictes de rebel·lió militar i sol·licita una pena de trenta anys de reclusió major. Des de l'altre costat de la trinxera, els advocats defensors també presentaren les seves conclusions provisionals, amb alguns matisos. En el cas de l'advocat de Companys, Ángel Ossorio defensa que durant el 6 d'octubre va exercir de Govern i «hubo de buscar un cauce político y jurídico al conflicto, para que la alarma y la indignación de enorme masas del pueblo catalán no se mantuviera en una posición meramente protestativa y negativa». El canal per donar sortida a aquesta indignació va ser «la organización federal de España sin romper la unidad»; una fórmula que era «la que más podía satisfacer a las masas y el que tiene en Cataluña mayor prestigio doctrinal e histórico». El Govern de la Generalitat, doncs, va optar per la via federal per intentar sortir d'una crisi política i social. D'acord amb aquesta teoria, Ossorio defensa que altres actes semblants que s'han produït en el passat mai han estat jutjats des de l'òptica de la justícia, sinó de la política. L'advocat de Companys, malgrat tot, deixa una esclatxa en el supòsit que el tribunal consideri l'existència de delictes, però recorre a l'article 167.1 del Codi Penal, que descriu com a subjectes del delictes contra la forma de govern «los que ejecuten cualquier clase de actos encaminados directamente a conseguir por la fuerza o fuera de las vías legales [...] reemplazar el Gobierno republicano establecido por la Constitución, por un Gobierno monárquico o por otro anticonstitucional». A més a més, demana que es consideri com a eximent la circumstància prevista en l'article 8.7 del mateix Codi Penal, per haver actuat en estat de necessitat; o, dit, en altres paraules, per donar resposta a una situació política i social insostenible.

LA MELANGIA DES DE LA PRESÓ

En el moment de rebre la notificació de la sentència, al president de la Generalitat i els consellers els resten per complir 29 anys i 122 dies de presó. Una eternitat. Durant dies, s'especula sobre el penal en el qual seran reclosos; i, malgrat la petició de romandre junts, finalment s'opta per dividir-los. Companys, Lluhí i Comorera són destinats al Puerto de Santa María; mentre que Barrera, Gassol, Metres i Esteve, al de Cartagena. El trasllat es duu a terme el 23 de juny, alguns dies abans del que s'ha especulat. Novament, les mesures de seguretat són extremes. L'edifici de la presó model és envoltat per agents de seguretat i el trasllat es duu a terme sense avís previ. Els presos han de deixar l'esmorzar a mitges i recollir les seves pertinences a correcció. I ni tan sols tenen l'oportunitat d'acomiar-se. Els familiars, amics i fins i tot exministres que volen visitar-los, es veuen sorpresos per la notícia. Alguns d'ells s'han traslladat expressament des de Barcelona. Malgrat les circumstàncies, els presos «es mostren optimistes, creient que seran amnistiats quan s'aclareixi l'atmosfera política. Afegeixen que mentrestant portaran la pena que els han imposat amb la major entesa. Només han mostrat el seu dolor per no haver estat reclosos a la mateixa presó», segons trasllada el periodista Gómez Hidalgo, l'únic amic que s'ha pogut acomiar d'ells.

Durant la seva estada al penal del Puerto de Santa María, el president de la Generalitat rep la visita d'alguns periodistes. Però el primer que aconsegueix autorització per entrevistar-lo i per visitar amb deteniment les instal·lacions és José Montero Alonso, de *Mundo Gráfico*. El resultat de la seva visita apareix a la portada de la publicació, amb una fotografia impressionant en què es poden veure els tres pre-

sos al patí del centre. A les pàgines anteriors, la publicació vol deixar constància de la primícia i remarca que es tracta d'un «èxit periodístic per al seu autor i per a *Mundo Gráfico*, que d'aquesta manera es ratifica en la seva vocació d'oferir al lector, amb la major rapidesa possible i de manera absolutament objectiva, les més apassionants informacions d'actualitat». Més enllà de l'entusiasme de la publicació, és evident que el reportatge era una fita periodística més que notable i, amb el pas dels anys, s'ha convertit en un document històric excepcional. La referència a l'autor és, a més a més, premonitòria. Montero Alonso es convertirà en un dels referents del periodisme espanyol. En la crònica de la visita al Puerto de Santa María posa de manifest un ofici excepcional, tant per la primícia que representa com pel tractament de la informació que obté, especialment sensible.

A les fotografies que l'il·lustren, els polítics apareixen amb un aspecte físic sorprenent, d'acord amb allò que dicta el reglament penitenciari. La transformació és especialment colpidora en el cas del president. Tal com ens el descriu José Montero, «el cabell li ha estat tallat (aquell cabell de Companys, amb molt de rebel romàntic) i al damunt del llavi hi manca aquell bigotet tantes vegades dibuixat sobre un fi somriure de la seva gruixuda boca». La vestimenta grisa i la gorra rodona també contribueixen a donar-li una fesomia sorprenent. Malgrat tot, Companys conserva el seu inseparable mocador endossat a la butxaca esquerra de l'americana, un detall que no passa desapercebut al redactor. La impressió del periodista, que en tot moment trasllada un retrat respectuós dels presos, sense cap temptació de fer-ne mofa, és que «darrere la silueta actual de presoner hi ha l'home que encara no fa un any estava al capdavant dels destins de Catalunya. El poder va ser seu un dia i d'aquelles hores a aquestes hi ha un salt sobtat de l'ombra a la llum». I afegeix: «Com un magne film d'aventures polítiques [...], Lluís Companys, que va pujar al poder havent conegut el dolor de la presó, passa ara del poder a la presó».

El periodista recorre les instal·lacions en companyia dels presos. Visita el pati i les cel·les, que defineix com a «àmplies, clares i netes». Disposen de llum, però el comptador és a la part exterior, per la qual

cosa el servei resta a criteri del zelador. El mobiliari és auster, amb un llit de ferro, una tauleta de nit i un tamboret, un vàter i un lavabo endossat a la paret. Les cel·les també disposen d'una taula i algunes lleixes, per la qual cosa Montero les compara amb «habitacions d'estudiant». El dia a dia al penal es fa monòton i, segons confessa Lluís Companys, per lluitar contra l'avorriment «no hi ha més instruments que la conversa, la lectura i escriure». Amb el vistiplau del president, el visitant tafaneja les lleixes de la cel·la i, d'aquesta forma, ens permet descobrir les seves lectures. Entre els llocs distingeix algun llibre d'Indalecio Prieto, un altre de Salvador de Madariaga i, fins i tot, un amb articles d'Enric Prat de la Riba, el gran ideòleg del catalanisme conservador. Però les lectures més rellevants són les que fan referència a l'episodi del 6 d'octubre. El president reconeix que ha llegit els llibres de Miravittles, Costa Deu, Maurin i, òbviament, Foix, del que n'ha escrit el pròleg. En canvi, confessa que habitualment no llegeix ficció. Entre tants llibres de política, només hi ha espai per als versos de Rabindranath Tagore i el teatre de Molière.

A la cel·la del costat, Joan Comorera no només llegeix. També escriu sense aturador i el tic tac de la seva màquina d'escriure es converteix, tal com confessa el president, en un fil musical permanent. A la taula, el conseller de d'Agricultura i Economia amuntega un munt de quarelles manuscrites, en bona part d'una peça teatral que ha escrit a la presó. Es diu *Fills de la misèria* i, de fet, no s'arribarà a publicar mai. El president de la Generalitat defineix Comorera com un treballador incansable. El temps és fraccionat pel so eixordador de la corneta, que «va marcant (des del toc de la diana fins al silenci de la nit) les hores de la vida a la presó». Es tracta de la particular campana del penal. El president i els dos consellers conviuen amb sis-cents presos més, entre els quals hi ha els preventius, els penats i els sotmesos a la coneguda *ley de vagos y maleantes*. La major part compleixen condemnes relativament curtes, de dos o quatre anys. Es tracta, doncs, de presos de curta estada. L'única excepció són els presos polítics. Companys es nega a valorar les condicions de vida, però autoritza el seu interlocutor a revelar que «estem bé, no tenim contacte amb la resta de la

població penal i les hores passen de pressa, a força de llegir i escriure, de recordar i esperar». L'únic pres ordinari amb qui conversen és el que els fa els llits i els neteja les habitacions. Es tracta d'un personatge que ha arribat a la presó per una història esfereïdora. Segons explica, poc després de contraure matrimoni va assassinar la seva parella, a qui acusava d'infidelitat.

El periodista, lògicament, no pot evitar preguntar al president de la Generalitat sobre l'actualitat política. Pocs dies abans de la visita, Manuel Azaña ha qualificat la revolta del 6 d'octubre com un «despropòsit» i la polèmica al voltant d'aquelles declaracions encara cueja. Però Companys esquivava la pregunta i redirigeix el periodista al director d'ERC. A més, li etziba: «Jo, que vaig exaltar sempre la disciplina [...] soc el que en aquest sentit he de donar exemple». El president es resisteix a caure en el parany; i, a poc a poc, aconsegueix que el periodista es posi a parlar de temes aparentment trivials, com ara els sorolls de fons que arriben des de l'exterior. A l'aiguabarreig de les fresses dels vehicles, s'hi afegeix una música colpidora, que ens situa perfectament en l'escenari sonor del penal: «De vegades [diu el president] arriben fins a nosaltres els ritmes d'alguna copla. Alguna soleá, algun fandanguillo, alguna farruca, que escoltades des d'aquí, en el gran silenci de la nit, i amb aquest encant melancòlic que dona la distància amb la música, provoca una profunda emoció. Vivint aquí s'entén perfectament tot el sentit fons i dramàtic de les *carceleras* [...]».

La música, expressament dramàtica i melangiosa, ens trasllada a l'estat anímic dels presos. José Montero, que arriba a mostrar una certa empatia amb els entrevistats, s'interessa també per aquesta qüestió. En el moment de visitar-los, el captiveri s'acosta a un any. I, en el futur immediat, no s'albiren expectatives d'un canvi polític que pugui capgirar la situació. Les respostes dels presos són diverses. Joan Comoreira li trasllada un retrat gairebé èpic, en bona part sustentat en el seu bagatge polític i sindical: «Jo estava foguejat i coneixia [...] aquestes etapes dolentes. Sé el que és la presó i la lluita. Estic fet a aquests combats. Els meus companys, també [...]. La meua vida ha estat sempre això: afany, lluita i rebel·lia, amb els quals no defallia l'esperit ni vacil-

lava la convicció». Durant la dictadura, ell i els seus companys de captiveri han estat empresonats en diverses ocasions. Però, malgrat aquest llarg historial, no sembla possible acostumar-se a la pèrdua de llibertat i a la separació dels éssers estimats.

A les taules o al damunt de les prestatgeries de les cel·les, hi ha retrats de familiars. I resulta inevitable parlar d'aquesta qüestió; encara més tenint en compte la llunyania del centre penitenciari amb els seus domicilis. Són més de 1.100 quilòmetres, una eternitat en aquells moments i un món encara avui. El conseller de Justícia és el que es mostra més afectat. Confessa que «la separació amb els familiars és el que fa més dolorosa la vida a la presó»; i, tot seguit, afegeix: «Sentir-se sense ells, no escoltar les seves veus, no tenir-los a prop, no percebre els detalls de la seva presència. I la incertesa natural de no saber com estan en cada instant». Lluhí reconeix que fa mesos que no veu els seus tres fills per evitar-los la imatge d'un pare empresonat; i pregunta al periodista: «Entén vostè el que significa per a l'esperit d'un nen veure el seu pare al darrere d'unes reixes [...]?» Es fa difícil no emocionar-se davant d'unes paraules carregades de dolor i de melangia.

Les condicions encara són més dures al penal de Cartagena, on es troben reclosos el conseller de Treball, Martí Barrera, el de Cultura, Ventura Gassol, el d'Obres Públiques, Pere Metres, i el de Finances, Martí Esteve. Segons explicarà aquest darrer en el moment de ser alliberat, durant el seu captiveri han hagut de patir «tota classe de restriccions i molèsties», només suavitzades per la condescendència d'algun funcionari: «durant tot el temps que he estat en el penal només he pogut veure la meva dona a través de reixes i teles metàl·liques». Encara resulten més adverses les condicions que ha de patir Enric Pérez Farràs en el castell de San Julián de Cartagena. El cap dels Mossos es troba aïllat de la resta del món, en un penal de difícil accés, sense cap vista de l'exterior i amb manca d'aigua. Totes les entrevistes que manté han de ser autoritzades expressament pel governador militar i són presenciades per un sergent i un brigada; no pot conversar en cap moment en català amb els visitants ni parlar de temes polítics i no pot rebre llibres ni diaris.

La reclusió a la presó també té una altra dimensió, sovint oblidada. Es tracta del patiment dels familiars. Bona part d'aquestes es veuen obligats a vendre les seves llars i a refugiar-se en les famílies, sigui per acomplir les quantitats que se'ls reclama judicialment o bé per sobreviure sense els ingressos del pres. En alguns casos, el trasbals és considerable. En el cas de Martí Esteve, per exemple, la seva esposa fins i tot es trasllada a Cartagena. De fet, la distància del penal del Puerto de Santa María i el penal i el castell de Cartagena, on es troben reclosos el Govern i el cap dels Mossos d'Esquadra, són considerables; i aquest fet provoca que les visites siguin molt més reduïdes del que succeïa al vaixell *Uruguay* o a la presó cel·lular de Madrid.